

Křesťan a svět [1965]

(předběžné poznámky k jednomu oddílu „Zásad“)

1.

Vztah křesťana ke světu je vztahem člověka ke světu. V obou případech se pohybujeme v oblasti toho, co má být, ale zdaleka není skutečností denního života. Není to ani skutečnost křesťanova života a je to tím méně skutečnost lidského života obecně. Nicméně onen model pravého poměru ke světu se v mnohém ohledu prosazoval a prosadil prostřednictvím křesťanským i v dnešním, profánním, sekularizovaném světě. Jde tedy o projekt i o jeho realizaci. Avšak nejen realizace, i sám projekt má své dějiny, svou historickou tvář a skutečnost. Model křesťanova (a tím vůbec lidského) vztahu ke světu má svou minulost, přítomnost i budoucnost; nejen jeho realizace, ale i jeho projekt není dosud hotov, není uzavřen. Hodláme-li tedy mluvit o vztahu křesťana ke světu právě v této chvíli, v současné době, nemůžeme se vymknout ani ze své dobové podmíněnosti, ani z podobné podmíněnosti celého modelu a jeho tradic. V této dějinné perspektivě chceme jako křesťané rozumět svému vztahu ke světu, chceme akcentovat, čím nás samotné zavazuje a čím se všem lidem dnešního světa může stát příkladem a výzvou. Chceme svému vztahu ke světu rozumět v tom, jaký skutečně je (a jak se k této podobě dějinně vyvinul) , ale i jako normě, která nás vede kupředu a která má vždycky znovu a novým způsobem proměňovat náš život, život každého člověka a vposledu i tvář našeho světa.

2.

Vztah křesťana ke světu je - stručně vyjádřeno - vztahem víry. Můžeme to říci také obráceně: víra je vztahem člověka ke světu, který byl objeven (vynalezen) asi někdy v době soudců (tedy v Izraeli), prohlubován po několik staletí v prorocké tradici a v jistém podstatném smyslu dovršen (i když nikoli dějinně ukončen, zastaven) v předělu, jímž je Ježíš, zvaný Kristus. Tento vztah k světu, jemuž říkáme víra, je veskrze pozitivní a současně kritický, tj. bez iluzí. Základní schema bylo tradičně vyjádřeno asi takto: svět nemá pochybný či dokonce záporný, zlý původ, ale naopak, je božím výtvořem, pochází přímo z rukou božích a jako takový je dobrým dílem. K podstatě božího stvoření však nepatří definitivní jednoznačnost, tj. boží dílo - jednou „hotové“ - neseťvává ve svém původním tvaru, ve své počáteční podobě beze změny, ale může se proměňovat a skutečně se proměnilo a stále proměňuje. Tyto proměny mohou být velmi podstatné, zdaleka ne jenom okrajové. A tak mohlo dojít a došlo dokonce k tomu, že toto původně dobré dílo se hluboce pokazilo a propadlo zlu. A toto neobyčejně vážné pokažení božího díla je spojeno s lidskou činností: člověk je za toto pokažení odpověden, on je jeho původcem. Člověk zkazil svět tím, že zkazil sebe, že vyvolal zlo, které dovedlo převrátit nejen celý jeho vlastní život, ale i pořádek světa. Ale z boží milosti není tato převrácená skutečnost koncem a konečným pádem božího stvoření, ale stává se novým začátkem. Zkažený svět ani zkažený člověk nejsou bez vyhlídky a bez naděje. Znovu se otvírá cesta kupředu, cesta, na níž se přece jenom mají uskutečnit boží plány se světem a člověkem, na níž má člověk přece jenom splnit své poslání ve světě. Svět i člověk mají navzdory pádu a pokaženosti místo v božím projektu pravého uspořádání věcí, v božím

království. To je pro člověka veliká výzva a pro něho i pro svět veliká naděje. Člověk ani svět nejsou vydáni na pospas své pokaženosti, na pospas zlu a neřádu, ale z milosti boží se pro ně otvírá perspektiva nápravy. S tímto světem, za nějž člověk stále nese odpovědnost, je možno něco podniknout; a také sám se sebou a se svým životem člověk může něco podniknout. Ačkoliv z lidského hlediska bylo vše ztraceno, z boží milosti není všechno ztraceno. Vztah víry představuje aktivní (řádlovskou) nachýlenost k činu, k práci na světové nápravě věcí, na přípravách k uskutečnění, k příchodu království božího.

3.

Nepoužíval jsem většinou biblických formulací (až na některé výjimky), abych naznačil určitou uvolněnost od způsobu, jakým bylo základní schema vztahu člověka (křesťana) ke světu historizováno a v této historizované podobě vyjádřeno. Nepochybně není tento tradiční způsob jediný možný. Je však třeba vidět, že bez nějaké historizace by se nemohlo podařit vyjádřit a postihnout onen dynamický, stále pokračující a tedy dosud neuzavřený charakter onoho vztahu ke světu. Vztah člověk ke světu se děje, uskutečňuje se v událostech, které nejsou stereotypním opakováním v podstatě totožné situace člověka a světa před Bohem, ale vždycky novým dějem, který nejenže neopakuje to, co se až do té doby odehrálo, ale není dokonce ani jednoznačným důsledkem minulosti. V souvislosti úvah o potřebě nové interpretace zvěsti evangelia je třeba pamatovat při vši relativizaci zachovávaného způsobu historizace na nutnost, zachovat při každém novém pokusu citlivou pozornost vůči dynamickému a přímo historickému charakteru (tj. teprve v lidských dějinách se uskutečňujícímu charakteru) lidského vztahu ke světu. Ani člověk, ani svět tu nepředstavují pevné, hotové, dané členy vztahu, ale jsou podrobni vzájemným vlivům a na sobě závislým proměnám. Dějinně se mění nejenom lidský vztah ke světu, ale také člověk sám i svět, v němž žije. Tím spíše podléhá proměnám i způsob, jak člověk chápe sám sebe i svět a jak rozumí svému poslání ve světě i své situaci v něm. Jestliže vztah křesťana ke světu označujeme jako víru, pak musíme fenomén víry vidět v co možná nejkonkrétnějších dějinných souvislostech. To je ovšem úkol příliš rozsáhlý, takže na tomto místě se opět musíme spokojit s pouhým schematem, které přirozeně nemusí být na závadu, jestliže si budeme trvale vědomi jeho částečnosti a relativnosti.

4.

V současné době jsem obvykle nakloněni chápat otázku po vztahu křesťana ke světu na pozadí dějinné skutečnosti odklonu kdysi křesťanstvím podstatně ovlivněné evropské a Evropou poznamenané společnosti od všech forem křesťanské zbožnosti a jejích náboženských aktivit. Rozumíme tedy nejčastěji této otázce tak, že se ptáme po místě, jaké ještě může mít křesťanský život uprostřed nekřesťanského a nezřídka přímo protikřesťanského světa. Sekularizační tendence, kterou můžeme sledovat již nějaká tři staletí, se zdá blížit svému vyvrcholení. Rozpoznání, že se moderní svět ve všech podstatných strukturách i funkcích již zcela vymyká církevnímu vlivu a že odmítá jakoukoli náboženskou guvernanku, protože se cítí již zcela dospělým – toto rozpoznání je už všeobecné. Analýza je ovšem různá a podle ní se liší i prognózy. Existují

pokusy, vyložit tento jev jako definitivní rozklad náboženství jako historického jevu, tedy jako jeden z důsledků konce jedné veliké epochy. Vedle toho existují pokusy, které považují náboženství za jev trvalý, ale v dějinách procházející střídavými výkyvy, jakými jsou pulzacemi. Nechybějí také pokusy o náboženskou interpretaci procesu odnáboženštění a jednotlivých nenáboženských, ale religiósni vztahy připomínajících vztahů moderního člověka k věcem a ke světu kolem. A tu vzniká otázka, zda je nutné a zda je správné spojovat křesťanskou perspektivu s otrěsenou a stále se rozkládající skutečností náboženství. Stojí ve vztahu křesťan – svět, křesťan opravdu na pozicích náboženství a svět v odmítání náboženství a nenáboženskosti? A je třeba nenáboženskost a protináboženskost světa vidět jako protikřesťanskost (což se ovšem stále ještě obecně děje)? Součástí sekularizačního procesu je také postupně stále vehementnější odstavování církve (církví) na vedlejší kolej, ubývání váhy církevních organizací ve společenských, kulturních, hospodářských atd. záležitostech. Církev ztrácí význam a důležitost a dostává se na okraj společenského života moderního světa. Vzniká analogická otázka: Je třeba posici křesťana ve vztahu ke světu ztotožňovat s upadajícími pozicemi církevních organizací? Jiným slovy: jak máme rozumět otázce po vztahu křesťana ke světu? Co stojí na straně světa a co na té druhé?

5.

Patří k poměrně novým důrazům, jestliže slýcháme z úst nejvýznamnějších theologů a křesťanských myslitelů slova „solidarita se světem“. Základ této myšlenky je nepochybně starý a je možno jej prokázat dodatečně už v pojetí stvoření, zaslíbení, spásy, jak je najdeme již ve Starém a potom jistě i v Novém Zákoně. A přece tu zaznívá cosi nového, co muselo být objeveno a co nebylo zdaleka samozřejmé předtím. V myšlence solidarity je skryta neobyčejně závažná skutečnost. Evangelium vyzývá člověka, tj. křesťana, aby se od světa domýšlivě neodděloval, ale aby se cítil jeho příslušníkem. Vyposlouchali jsme ze zvěsti evangelia něco, co bylo dosud velkou měrou skryto našim otcům: že totiž církve a křesťané jsou kusem světa, součástí světa. Vynikajícím způsobem tomu dal výraz Dietrich Bonhoeffer již v roce 1932: „Církev je kusem světa, ztraceného, bezbožného, pod kletbou stojícího, domýšlivého, zlého světa; světa zlého v nejvyšší potenci, protože právě v ní je zneužíváno boží jméno, protože v ní je z Boha učiněn druh, modla člověka, ba dokonce věčně zatraceného, protikřesťanského světa, jestliže opustí solidaritu se zlým světem a jestliže si hraje na něco, co stojí proti světu a vychloubá se proti němu.“ (GS III, 286). Všude tam, kde se křesťané a církve oddělují od světa, maří své poslání a klesají pod úroveň samotného světa. Proto vztah křesťanů ke světu je vztahem části k celku, nikoli dvou protilehlých pozic a stran. Křesťané i církve jsou kusem světa; otázka zní, jaký je vztah tohoto kusu světa k ostatním jeho částem. A první podmínkou správného vztahu je respektování této základní skutečnosti, že jde o vztah uvnitř světa, nikoliv o vztah ke světu jako k něčemu vnějšmu, cizímu, nepřátelskému, zlému, naší orientaci a našemu životu se protivícímu. Tento svět je naopak právě naším vlastním světem, náš vztah k němu se nemůže podstatně lišit od našeho vztahu k sobě samým. I my jsme tento zlý svět.

6.

Konkrétně to pak znamená, že i my křesťané jsme oni „moderní, sekularizovaní lidé“; a nejsme-li, pak to není klad, ale zaostalost. A to tím spíše, že – jak to stále jasněji vidíme – celý sekularizační proces nejen není vůbec možný a myslitelný bez pozadí křesťanského působení ve světě, ale je jeho přímým důsledkem a plodem. Úpadek náboženství, odumírání a rozklad tradičních křesťanských a církevních forem je přímým důsledkem víry, která je svou podstatou v napětí a rozporu s každou lidskou religiozitou. Emancipace lidských záležitostí z původních nábožensko-křesťanských souvislostí a rozklad náboženských institucí nevznikl ani samovolně, ani nějakým vnějším vlivem a tlakem zvenčí, nýbrž jako důsledek uplatňování evangelia. Sekularizace nebyla a není působena světskými, nekřesťanskými či přímo protikřesťanskými silami, ale je ovocem uplatnění víry v lidském životě a ve světských záležitostech. Jestliže tedy jsme jako křesťané zavázáni k solidaritě se světem obecně, pak jistě tím spíše je na místě naše solidarita a přímo spolupráce a nasazení vlastních sil tam, kde se svět vydal cestou, která byla otevřena zrakům i krokům víry. Dnešní sekularizovaný svět je těstem, které už kvasí, protože bylo nakvašeno, a je slané, protože bylo osoleno působením evangelia ve světě. Nevidět tuto skutečnost znamená nevidět stopy božího působení, boží práce na člověku, na lidstvu, na dějinách.

7.

Sekularizace znamená dokonání a provedení jednoho z nejvýznamnějších bodů křesťanského rozvrhu víry, rozvrhu vztahu člověka ke světu. Svět je zbaven všeho, co se jakoby stkví a třpytí posvátností a nedotknutelností, je zbaven posledního zdání posvátnosti, božství, je zbaven mýtů a odhalen ve své prosté, faktické podobě. Svět je tak teprve učiněn světem, stává se docela světským, jeho pořádky už nejsou garantovány božsky, nýbrž lidsky (nebo věčně), jeho řády jsou zesvětšeny. Všechna tabu jsou rušena a prostor se otevírá věčnému posuzování prospěšnosti a účelnosti lidských opatření v lidském světě. (Gogarten se velmi opírá o Pavlovo „Všechno je dovoleno, ale ne vše prospívá“.) O světě se nerozhoduje mimo člověka, ale právě na těch místech, kde stojí člověk. Proto neexistuje také žádný předpis, jak má lidský svět vypadat, žádný rozvrh a plán nápravy společenských pořádků a uspořádání celého světa, který by byl člověku v hotové podobě předložen a uložen. Neboť pak by to byl právě tento plán a rozvrh, který by měl božské předznamenání. Evangelium nás však budí k odvaze víry, která ví, že nic není svaté, nic posvátné, nic božské v tomto světě a že cesta za Ježíšem a v jeho stopách není cestou pryč z profánního světa do posvátných míst, nýbrž naopak cestou doprostřed nemocí a vředů současné společnosti, na místa nebezpečná a prokletá, zpustlá a rozvrácená. Evangelium překonává „Zákon“ také a především proto, že je člověku uložen zvenčí a že proto nemůže být ničím víc než lidským, světským regulativem omezené platnosti a omezeného dosahu. Žádným zákonem nemůže být nadekretován životní obrat a náprava srdce člověka. A právě o takové obrácení jde na prvním místě. Je-li lidská odpovědnost zakotvena v srdci, pak jsou všechny zákony a všechny řády i opatření jen pomůckou, která může být kdykoli odložena, najdou-li se lepší a účinnější. Každý řád je zbaven absolutnosti a posvátnosti; není však likvidován a za nic položen, nýbrž je v něm viděna skutečná moc, mohutná páka k uskutečňování lidské odpovědnosti a lásky k druhému člověku.

8.

Ve stejné perspektivě je ovšem na druhé straně hodnocena také korupce a zkaženost světa, zlo a zlá vůle, převrácenost a zvrhlost, vůbec všechny děsivé stránky lidské existence včetně dějinných katastrof a společenských zvrátů i rozvrátů. Nikdy nejde o nadlidskou, démonickou moc, před níž nezbyvá než se sklonit. Nikdy a nikde neustává a nekončí lidská odpovědnost za druhého člověka, za lidskost a lidské řešení situací. Nikdy nepřestává láska, nikde nekončí naděje pro člověka i pro společnost, naděje pro svět, který ani v největších hrůzách nepřestává existovat pod milostí, která na věky nabývá vrchu nade vší věčnou setrvačností, odlidštěním a lidskými vinami. Svět nemá božský charakter, ale nemá ani charakter démonický. Svět je svěřen lidským rukám a lidským opatřením, lidské vládě, a vymkne se člověku jen tenkrát, když člověk zradí své vysoké poslání a když sám začne otročit tomuto světu, když si sám nadělá bálů a molochů. Dobro a zlo nebojují o člověka jako dvě rovnocenné mocnosti a síly; člověk není v jejich sváru pouhou loutkou, ovládanou tu jednou, tu druhou stranou. Zlo je podvázáno, nemůže nabýt vrchu proti člověku a proti Bohu, člověk může vždycky počítat s boží pomocí tam, kde se zlu opře. Ne tak, že by mu snad byla seslána zázračná pomoc, ale že je mu poskytnuta neotřesitelná vnitřní síla, která mu nedá padnout. Člověk nemusí mít tu poslední, metafyzickou starost; naopak, v té největší hloubce se mu otvírá jistota, nadějná perspektiva, jasná budoucnost. To mu uvolňuje ruce k práci a iniciativě všude tam, kde by jinak člověk bez této perspektivy neobstál a kde by se nevyhnul beznaději a vnitřní abdikaci. Evangelium je v podstatě poselství o této poslední lidské naději, je zvěstováním této naděje, která je pro všechn svět a pro každého jednotlivého člověka. Ale tato naděje má svou historii a má dějinný, nikoli psychologický nebo třeba jen duchovní charakter.

(Opis exempláře, který Božena Komárková poslala Janu Čapkovi jako přílohu k dopisu ze dne 11. VI. 1965. řada věcí podtržena. Na konci odd. 2 „Je to vše?“ 3!:
„Je víra jenom aktivní vztah ke světu? Vypadá to Kosíkovsky. 6.: k formulaci...
sekularizace ... nebyla působena světskými silami, ale je ovocem víry v lidském životě „Velmi nedialektické“